

ΦΑΝΗΣ (ΘΕΟΦΑΝΗΣ) Ι. ΚΑΚΡΙΔΗΣ
(1933–2019)

Ο ΦΑΝΗΣ Ι. ΚΑΚΡΙΔΗΣ, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, έφυγε από τη ζωή στην Αθήνα την 8.1.2019 σε ηλικία 86 ετών. Προσηνής, ήπιος ως πατήρ, γοητευτικός συνομιλητής, δεξιοτέχνης αφηγητής, με χιούμορ και αυτοσαρκασμό, υπήρξε επιφανής κλασικός φιλόλογος, εμπνευσμένος δάσκαλος, ενεργός πολίτης, ιδιότητες που τον συνόδευαν σε όλη τη ζωή του και, θαρρείς, ανατροφοδοτούσε η μια την άλλη. Αναμφίβολα, άφησε βαθιά τη σφραγίδα του τόσο στη φιλολογία όσο και στην παιδεία και στην κοινωνία γενικότερα. Από τη θέση αυτή είναι δύσκολο, αλήθεια, να σκιαγραφήσει κανείς επαρκώς το πολύπλευρο έργο και την προσφορά του.

Γεννήθηκε στην Αθήνα την 28.8.1933, γιος του κλασικού φιλόλογου Ιωάννη Θ. Κακριδή και της φιλόλογου Όλγας Κομνηνού-Κακριδή, και εγγονός του λατινιστή Θεοφάνη Α. Κακριδή. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ως αριστούχος φοιτητής (1952–1956). Στην ίδια Σχολή υπέβαλε το 1959 και τη διδακτορική διατριβή του με θέμα *Η παράταξη των ουσιαστικών στον Όμηρο και στους Ομηρικούς Ύμνους*, η οποία εγκρίθηκε και τυπώθηκε ως παράρτημα της Επιστημονικής Επετηρίδας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μετά την εκτύπωση αναγορεύτηκε διδάκτωρ το 1961 με βαθμό άριστα. Συνέχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Τυβίγγης (1959–1961), όπου δίδαξε επίσης ως έκτακτος διδάσκαλος νέα ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Για δύο εξάμηνα (1961–1962) φοίτησε

στο Πανεπιστήμιο της Μαγεντίας. Από το 1962 μέχρι το 1964 δίδαξε πάλι στο Πανεπιστήμιο της Τυβίγγης νεοελληνική γλώσσα ως μόνιμος διδάσκαλος (Lektor), και από το χειμερινό εξάμηνο 1962–1963 δίδαξε και αρχαία ελληνική θεματογραφία. Υπήρξε επίσης υπότροφος του Ιδρύματος Alexander von Humboldt (1960–1963) για δύομισι χρόνια. Το 1965 εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής της Α΄ έδρας Κλασικής Φιλολογίας στη νεοσύστατη Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων, που τότε ήταν παράρτημα της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης. Από τη θέση αυτή παραιτήθηκε το 1984 με την εθελουσία έξοδο (Ν. 1268/82). Μετά την επανεκλογή του στη βαθμίδα καθηγητή υπηρέτησε πάλι στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων το 1999–2000. Τα θερινά εξάμηνα 1987–1990 δίδαξε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Κρήτης στο Ρέθυμνο ως διδάσκων του Π.Δ. 407 (80). Με την ίδια ιδιότητα δίδαξε και το χειμερινό εξάμηνο 1997–1998 στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

* * *

Άριστος γνώστης των κλασικών γλωσσών και της κλασικής γραμματείας, γλωσσομαθής, με λαμπρές σπουδές, έχει να επιδείξει μεγάλο επιστημονικό συγγραφικό έργο με επίκεντρο το έπος, αρχαϊκό και μεταγενέστερο, και την κωμωδία, τον Αριστοφάνη. Στη διατριβή του με τίτλο *Η παράταξη των ουσιαστικών στον Όμηρο και στους Ομηρικούς Ύμνους*, έδειξε ότι στη διαμόρφωση της ομηρικής ουσιαστικής παράταξης έπαιξε ρόλο όχι μόνο ο (χαρακτηριστικός του λαϊκού ύφους) νόμος των αυξανόμενων μελών (O. Behaghel), σύμφωνα με τον οποίο σε μια παράταξη το μεγαλύτερο μέλος τις περισσότερες φορές ακολουθεί, αλλά δύο ακόμα νόμοι του λαϊκού ύφους και αυτοί, ο νόμος του “πρώτου και καλύτερου”, που προτάσσει το νοηματικά σπουδαιότερο ουσιαστικό, και ο νόμος της ισομετρίας (Στ. Κυριακίδης), σύμφωνα με τον οποίο στα δημοτικά τραγούδια υπάρχει αντιστοιχία μορφής και περιεχομένου, δηλαδή κάθε μετρική ενότητα (ημιστίχιο, στίχος ή δίστιχο) περιέχει ένα πλήρες νόημα, έτσι ώστε να αποκλείονται οι διασκελισμοί. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, η θέση των ποικίλων τομών και της βουκολικής διαίρεσης ευνοεί, όταν τηρείται ο νόμος της ισομετρίας, τον σχηματισμό παρατάξεων που κάθε νέο μέλος τους υπερβαίνει σε μέγεθος τα προηγούμενα. Φαίνεται λοιπόν πως οι λαϊκές τάσεις για ισομετρία και αύξηση συνετέλεσαν στη διαμόρφωση του εξάμετρου στίχου.

Από την άλλη, οι παραβάσεις των νόμων της ισομετρίας και της αύξησης στα ομηρικά έργα αποτελούν ενδείξεις για την παρέμβαση του ποιητή στο παραδοσιακό υλικό. Με βάση τα πορίσματα της έρευνας, η *Ιλιάδα* βρίσκεται κοντά στην παράδοση, οι *Ομηρικοί Ύμνοι* παρουσιάζουν περισσότερο νεωτερικά στοιχεία, ενώ η *Οδύσσεια* έχει έντονο προσωπικό χαρακτήρα. Η εργασία αυτή έδειξε, από την οπτική του ύφους, τη σχέση του λαϊκού ύφους με την ομηρική ποίηση. Άνοιξε προοπτικές για τη λύση ομηρικών προβλημάτων και για την καλύτερη γνωριμία των ομηρικών επών.

Στη δεύτερη μονογραφία του με τίτλο *Κόιντος Σμυρναίος: Γενική μελέτη των Μεθ' Όμηρον και του ποιητή τους*, Αθήνα 1962, ο Φάνης Κακριδής έβαλε ως ένα στόχο του να παρουσιάσει μια πλήρη εικόνα του μεταγενέστερου αυτού επικού και του έργου του στο ελληνικό κοινό που ως τότε γνώριζε τον ποιητή μόνο από εγκυκλοπαιδικά άρθρα και από μια μετάφραση του 1868. Η διεξοδική ανάλυση του έργου, όπου μπαίνει το καίριο ερώτημα ποια στοιχεία του ποιήματος είναι παραδοσιακά και ποια νεωτερικά, έδειξε ότι ο Κόιντος δεν ακολουθεί το *ἀμάρτυρον οὐδὲν αἰείδω*. Η σχέση του ποιήματος με τον Όμηρο, τον Ησίοδο και τον Απολλώνιο τον Ρόδιο είναι σχέση μιμητή προς πρότυπα και όχι συμπληρητή προς πηγές. Ο Κόιντος, για παράδειγμα, μπορεί να πάρει θέματα από τα πρότυπά του και να τα εντάξει σε ανάλογες περιστάσεις, αλλά άσχετες με αυτές στις οποίες αρχικά ανήκαν. Επιπλέον, όπου τα *Μεθομηρικά* ακολουθούν παραλλαγή αμάρτυρη από την παράδοση, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η “αρχαικότητα” του έργου δηλώνει άμεση εξάρτηση από παλαιότερα χαμένα σήμερα επικά έργα. Από τη μελέτη διαπιστώθηκαν νεωτερισμοί που μπορούν να εξηγηθούν από τη δομή του έργου και από τις τάσεις του ποιητή του. Έγινε σαφές επίσης πως ο Κόιντος έχει επηρεαστεί από τις νεοπλατωνικές τάσεις της εποχής του και επιχειρεί να προσαρμόσει σ' αυτές τον χαρακτήρα και τις πράξεις των ηρώων του. Ως προς το επίμαχο ζήτημα κατά πόσο ο Κόιντος χρησιμοποίησε έργα της λατινικής γραμματείας, εξακριβώθηκε πως έχει χρησιμοποιήσει την *Αινειάδα* και τον *Αγαμέμνονα* του Σενέκα, τίποτε άλλο. Η εργασία των *Μεθ' Όμηρον* άνοιξε νέους δρόμους στη μελέτη του Κόιντου αλλά και στη μελέτη των συγγραφέων της ύστερης αρχαιότητας γενικότερα.

Το έπος, όπως είπαμε, κατεξοχήν ο Όμηρος, κατέχει εξέχουσα θέση στα επιστημονικά ερευνητικά ενδιαφέροντα του Φάνη Κακριδή. Από τις πολυάριθμες μελέτες του για τον Όμηρο αναφέρομε ενδεικτικά δύο: “Achilleus' Rüstung”, *Hermes* 89 (1961) 288-97. Εφαρμόζοντας τη νεοαναλυτική μέθοδο, δείχνει ότι ο προομηρικός μύθος γνώριζε μια

μόνο πανοπλία του Αχιλλέα και ότι ο δανεισμός και η απώλεια της πρώτης πανοπλίας καθώς και η κατασκευή μιας δεύτερης αποτελούν επινοήσεις του Ομήρου. Και, “Δομικές και θεματικές παρατηρήσεις στα ομηρικά έπη”, *Εὐχὴν Ὀδυσσεΐ. Πρακτικά Ζ' Συνεδρίου για την Οδύσεια*, Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών, Ιθάκη 1995, 239-45. Εξετάζοντας τη δομή της *Ιλιάδας* και της *Οδύσειας*, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο ίδιος ποιητής συνέθεσε πρώτα την *Ιλιάδα* και έπειτα την *Οδύσεια*, κι αυτός ήταν ο Όμηρος.

Τέλος, από το έπος αναφέρουμε μια εργασία του Φάνη Κακριδή για τον “αδικημένο” Ησίοδο: “Hesiod: Zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit”, *Studi Italiani di Filologia Classica* 10 (1992) 827-32, στην οποία έδειξε ότι ο Ησίοδος δεν ακολουθεί τον κανόνα της προφορικής σύνθεσης, τὰ αὐτὰ ἀεὶ διὰ τῶν αὐτῶν λέγειν, αλλά παραλλάζει τους εκφραστικούς του τρόπους, νεωτερισμός που οφείλεται στη χρήση της γραφής, εγκαινιάζοντας έτσι την τεχνική της ποικιλίας (*variatio*).

Το δράμα, ιδιαίτερα η κωμωδία, ο Αριστοφάνης, βρέθηκε επίσης στο κέντρο των ερευνητικών ενδιαφερόντων του Φάνη Κακριδή. Το έργο του Αριστοφάνους *Όρνιθες: Ερμηνευτική Έκδοση*, Αθήνα 1974, Δωδώνη, Αθήνα 1982 (διορθωμένη φωτομηχανική ανατύπωση), 1987, 1994, 1998 (φωτομηχανικές ανατυπώσεις), ήλθε να καλύψει ενμέρει ένα κενό που οφείλεται στην έλλειψη σχολιασμένων εκδόσεων των κλασικών κειμένων στη νεοελληνική γλώσσα, οι οποίες να απευθύνονται πρωτίστως στους φοιτητές και τους φιλόλογους, αλλά και στο ευρύτερο “επαρκές” αναγνωστικό κοινό. Η έκδοση αυτή αποτέλεσε σημείο αναφοράς τόσο για τους Έλληνες όσο και διεθνώς, καθώς η τελευταία αξιόλογη σχολιασμένη έκδοση των *Όρνιθων* ήταν του O. Schroeder το 1927.

Για την πεζή φιλολογική μετάφραση του έργου θα έλεγα μόνο πως είναι “πιστή”, χωρίς να είναι “άσχημη”. Κάποτε θα πρέπει να μπουνε όρια στις αυθαιρεσίες ορισμένων δήθεν “ποιητικών” και άλλων μεταφράσεων.

Από τον πλουσιότατο σχολιασμό του έργου, στον οποίο χρησιμοποίησε ευρέως και το corpus των *Σχολίων* (αρχαίων και βυζαντινών) αναφέρουμε μόνο πως αξιοποιεί πολύ καλά τον νεοελληνικό πολιτισμό, την πανίδα και τη χλωρίδα της Ελλάδας, που παρέμειναν αναξιοποίητα από τους ξένους ερευνητές. Έτσι, ερμηνεύει δυσερμήνευτα χωρία, εντοπίζει κοινούς τόπους (μοτίβα, εκφραστικούς τρόπους), έθιμα, αντικείμενα, χαρακτηρισ της αρχαίας κωμωδίας, που υπάρχουν και στη λαϊκή ζωή. Επισημαίνει επίσης μεγάλες ομοιότητες της κωμωδίας με το δημοτικό τραγούδι (μοτίβα, στίχοι), με άλλα λαϊκά κείμενα, αλλά και με προσωπική ποίηση (από τον *Ερωτόκριτο* ως τον Εγγονόπουλο). Ας σημειωθεί τέλος ότι για

την ερμηνεία της κωμωδίας κάνει συχνές αναφορές στο σύγχρονο θέατρο, στις παραστάσεις του Κάρολου Κουν και κυρίως στον Καραγκιόζη. Η αξιοποίηση της λαϊκής ζωής και του λαϊκού πολιτισμού από τον Φάνη Κακριδή δεν προωθεί μόνο την πληρέστερη κατανόηση της κωμωδίας, αλλά συμβάλλει και στην αυτογνωσία μας.

Η “ανανεωμένη”, όπως την ονομάζει, έκδοση των *Ορνίθων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2019, έμελλε να είναι το κύκνειο άσμα του, που κυκλοφόρησε μεταθανάτια. Η νέα έκδοση είναι πιο λιτή και πιο συνοπτική από την προηγούμενη. Ωστόσο στα σχόλιά του προέβαλε και σ’ αυτή την έκδοση τα σημεία εκείνα όπου η διατύπωση ή και το περιεχόμενο του αρχαίου κειμένου ταυτιζόταν ή συγγένευε με βυζαντινά ή νεοελληνικά κείμενα ως προς τη γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα, κλπ. Τέτοια σχόλια αποτελούν την ιδιαίτερη συμβολή των Ελλήνων επιστημόνων στη διεθνή βιβλιογραφία.

Στην κωμωδία του Αριστοφάνη αφιέρωσε και δεύτερο βιβλίο με τίτλο *Η Λυσιστράτη του Αριστοφάνη μεταφρασμένη από τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη: Εισαγωγή, Σχόλια, Γλωσσάρι Φάνης Ι. Κακριδής*, Ρόππα – Βιβλιοθήκη Γεωργ. Ι. Θεοτόκη, Κέρκυρα 2004.

Από τα άρθρα του στην κωμωδία αναφέρομε ενδεικτικά το “Νούμερα στον Αριστοφάνη”, *Ancient Greek Drama. A World Heritage*, Διεθνές Συμπόσιο Αρχαίου Ελληνικού Δράματος, Λευκωσία 26-28 Νοεμβρίου 1990, έκδοση Δ.Ι.Θ., 27-32. Σύμφωνα με την εργασία αυτή, ορισμένες τυποποιημένες κωμικές μονάδες (ανθρώπινοι τύποι, “παλιά καλά τραγούδια”, “πατριωτικό νούμερο”, γυναικείο γυμνό), που απαντούν στον Αριστοφάνη, έχουν λαϊκή ανθρωπολογική προέλευση, καθώς παρόμοια νούμερα υπάρχουν και στον Καραγκιόζη, και στο Τσίρκο, και στην Επιθεώρηση, αλλά και σε άλλους λαούς και έργα.

Από τις εργασίες του στην τραγωδία μνημονεύομε την “*Der paĩs μάργος im Dike-Fragment des Aischylos (Pap. Ox. 2256, fr. 9a)*”, *Eranos* 60 (1962) 111-21 (ανατύπωση *Wege zu Aischylos: Wege der Forschung*, II, επιμ. Η. Hommel, Darmstadt 1974, 369-80). Στην εργασία αυτή — που έχει κριθεί εξαιρετικά θετικά από ομοτέχνους — αξιοποιώντας τις πηγές και τη βιβλιογραφία, τα αρχαιολογικά δεδομένα και τις μυθολογικές παραδόσεις και παραλλαγές, συμπληρώνει τους στίχους 40-41 του αποσπάσματος με το όνομα του Ηρακλή και της Ήρας αντίστοιχα, έτσι ώστε να φαίνεται ο Ηρακλής γιος της Ήρας.

Από την περιοχή του δράματος αναφέρομε τέλος την εργασία “*Αρχαίος Ελληνικός Θεατρικός Χώρος*”, *Φηγάς: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Σωτήρη Δάκαρη*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1994, 63-75,

στην οποία ο Φάνης Κακριδής επιχειρεί να ερμηνεύσει το θεατρικό οικοδόμημα σε σχέση με τις παραστάσεις των έργων για τις οποίες είχε δημιουργηθεί. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η αρχιτεκτονική μορφή του αρχαίου ελληνικού θεάτρου ακολουθεί την εξέλιξη της τραγωδίας ως την τελική μορφή της. Ο θεατρικός χώρος αποτελεί μια τετραδιάστατη εικόνα του κόσμου, ένα θεατρικό κοσμοείδωλο: η ορχήστρα και η σκηνή ανήκουν στον μύθο, το κοίλον στον πραγματικό κόσμο, στο υπέδαφος της ορχήστρας βρίσκεται ο Κάτω Κόσμος, ενώ στον ουράνιο θόλο που καλύπτει το θέατρο, είναι η έδρα των θεών.

Εκτός από το έπος και το δράμα, έχει δημοσιεύσει πολυάριθμες μελέτες πάνω σε ποικίλα αρχαιογνωστικά θέματα, όπως μυθολογικά, γλωσσικά, ιστορικά, θεσμικά, οικολογικά, μεταφραστικά, ιστορίας της φιλολογίας, συγκριτικής γραμματολογίας, πρόσληψης της αρχαιότητας από μεταγενέστερους, κ.ά., ακόμα και σε θέματα νεοελληνικής φιλολογίας όπως, για παράδειγμα, η εργασία “‘Ευριπίδης Αθηναίος’ του Γιώργου Σεφέρη: πρώτη προσπάθεια συστηματικού σχολιασμού”, *Αφιέρωμα στον Καθηγητή Λίνο Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1978, 319-34, όπου σχολιάζεται το ποίημα με την ‘κλασική’ μέθοδο η οποία φαίνεται πρόσφορη και για την προσέγγιση νεοελληνικών ποιημάτων.

Μόνιμη έγνοια του Φάνη Κακριδή ήταν να αναζητεί και να ανακαλύπτει σημεία επαφής ανάμεσα στην αρχαία ελληνική γραμματεία και τον νεοελληνικό λαϊκό πολιτισμό, όπως εκφράζεται με τα ήθη και τα έθιμά του, με τις λαϊκές παραδόσεις, με τα δημοτικά τραγούδια. Από την πλευρά αυτή δεν διαχωρίζει την κλασική γραμματεία από τη βυζαντινή και τη νεοελληνική.

Ο Φάνης Κακριδής υπηρέτησε διδακτικά και ερευνητικά και την άλλη κλασική γλώσσα και γραμματεία, τη λατινική, όπως φαίνεται από τη διδασκαλία του ποικίλων λατινικών γνωστικών αντικειμένων και από τη συμμετοχή του στα *Πανελλήνια Συμπόσια Λατινικών Σπουδών*, αλλά και σε *Διεθνές Συνέδριο Λατινικής Φιλολογίας: Λατινική Παιδεία και Σύγχρονη Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1999, με την ανακοίνωση “Ο Αινείας, ο Anatole France και η Ενωμένη Ευρώπη”. Αναφέρομε ακόμα την εργασία του “‘Εμμετρη Λατινική Μετάφραση των *Μεθ’ Ομηρον Α’* του Κόιντου Σμυρναίου”, *Πρακτικά Ζ’ Πανελληνίου Συμποσίου Λατινικών Σπουδών: Μεταφραστική θεωρία και πράξη στη Λατινική Γραμματεία*, ΕΕΦΣ Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλολογίας 10 (2003) 334-41.

Αναγνώριση του επιστημονικού του έργου αποτελούν και οι πολυάριθμες προσκλήσεις για ομιλίες, διαλέξεις, πανηγυρικούς κ.ά., και για συμμετοχή σε φιλολογικά και παιδαγωγικά σεμινάρια, συμπόσια,

ημερίδες κ.ά., σε φιλολογικά και παιδαγωγικά συνέδρια, σε θεατρολογικά συνέδρια, συναντήσεις κ.ά. στην Ελλάδα και το εξωτερικό, στα οποία πήρε μέρος με ανακοινώσεις. Σημειώνουμε τη συμμετοχή του στο *Διεθνές Ομηρολογικό Συνέδριο* (ανά τριετία), και στο *Σεμινάριο Διδακτικής της Ιλιάδας και της Οδύσσειας για τους Φιλολόγους Καθηγητές της Μέσης* (κατ' έτος) του Κέντρου Οδυσσειακών Σπουδών στην Ιθάκη, τη συμμετοχή του στη *Διεθνή Συνάντηση Αρχαίου Ελληνικού Δράματος* του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών (ανά έτος). Τακτικά έπαιρνε μέρος επίσης στο *Πανελλήνιο Συνέδριο Λατινικών Σπουδών* και στα Σεμινάρια και τα Συνέδρια της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων (ΠΕΦ). Κλήθηκε και πήρε μέρος σε πανελλήνια και διεθνή συνέδρια άλλων ειδικοτήτων, όπως, για παράδειγμα, στο *Διεθνές Συνέδριο του Διεθνούς Οργανισμού Ανθρωπολογικών και Περιβαλλοντικών Σπουδών* (1992), και στο *11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αισθησιολογίας* (1995). Αναγνώριση της επιστημονικής προσφοράς του αποτελούν και οι προσκλήσεις να υπηρετήσει σε οργανωτικές θέσεις. Ως πρόεδρος (1991–2003) του *Κέντρου Οδυσσειακών Σπουδών* της Ιθάκης οργάνωνε ανά τριετία ένα *Διεθνές Ομηρολογικό Συνέδριο* και κάθε καλοκαίρι ένα τετραήμερο *Σεμινάριο διδακτικής της Ιλιάδας και της Οδύσσειας για τους Φιλολόγους Καθηγητές της Μέσης*. Επίσης, από το 1992 το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος Γουλανδρή-Χορν του ανέθετε τον προγραμματισμό ετήσιου κύκλου “Δέκα μαθημάτων” για τους φιλόλογους καθηγητές. Το 1989 το Συμβούλιο της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ενώσεων Κλασικών Σπουδών (F.I.E.C.) τον όρισε μέλος της οργανωτικής επιτροπής του 10ου Συνεδρίου στο Κεμπέκ.

* * *

Ο άλλος τομέας τον οποίο υπηρέτησε ο Φάνης Κακριδής, με πάθος και αυταπάρνηση, σε όλη τη ζωή του, ήταν η διδασκαλία. Κατά γενική ομολογία υπήρξε χαρισματικός δάσκαλος. Με την άρτια προετοιμασία των μαθημάτων του, με το αφηγηματικό του χάρισμα και το υποκριτικό του τάλαντο, τραβούσε σαν μαγνήτης τους φοιτητές — και άλλων ειδικοτήτων — που γέμιζαν ασφυκτικά τις αίθουσες διδασκαλίας, ακόμα και όρθιοι, και κρέμονταν κυριολεκτικά από τα χείλη του.

Κατά τη διάρκεια της πανεπιστημιακής θητείας του τόσο ως Καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων όσο και ως Διδάσκων με σύμβαση (Π.Δ. 407/80) δίδαξε ποικίλα γνωστικά αντικείμενα της Αρχαίας Ελληνικής και της Λατινικής Γραμματείας.

Η πανεπιστημιακή διδασκαλία του συνεχίστηκε όλα τα χρόνια. Μετά από πρόσκληση έδωσε, ως το τέλος, μεμονωμένα μαθήματα σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, σε Πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πατρών, Αθηνών, Αιγαίου, Bochum, Mainz, Aix-en-Provence.

Δίδαξε επίσης συστηματικά και σε άλλα ιδρύματα, όπως στη *Δραματική Σχολή του Θεάτρου Τέχνης*, στο *Ιωνικό Κέντρο* της Χίου, στο *Κέντρο Έρευνας και Πρακτικών Εφαρμογών Αρχαίου Δράματος* (“Δεσμοί”), στο *Κέντρο Φιλολογικών Σπουδών της Σχολής Ζηρίδη*.

Εκεί όμως που πρέπει να σταθούμε ιδιαίτερα είναι η πολύπλευρη επιστημονική και διδακτική προσφορά του στους καθηγητές της Μέσης Παιδείας. Καθώς πίστευε πως οι υποχρεώσεις του ακαδημαϊκού δασκάλου προς τους φοιτητές του δεν τελειώνουν με την αποφοίτησή τους, έμεινε ως το τέλος στο πλευρό των φιλολόγων. Όργωσε κυριολεκτικά τον ελληνικό χώρο διδάσκοντας δίωρα και τριώρα μαθήματα σε φιλολόγους της Μέσης, μετά από πρόσκληση των “Ενώσεων Λειτουργών Μέσης Εκπαιδύσεως” (ΕΛΜΕ), των “Συνδέσμων” ή των “Ενώσεων Φιλολόγων”, και ορισμένων άλλων ομάδων πρωτοβουλίας. Πλούσια είναι η διδασκαλία του και σε μετεκπαιδευτικά προγράμματα, κυρίως ΣΕΛΜΕ και ΠΕΚ, για την επιμόρφωση λειτουργών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Στα πολυάριθμα Φιλολογικά και Παιδαγωγικά Σεμινάρια και Συνέδρια, στα Συμπόσια, στις Ημερίδες, Συναντήσεις, Συζητήσεις κ.ά., στα οποία έλαβε μέρος, και στις πολυάριθμες επίσης ομιλίες και διαλέξεις που έδωσε, φαίνεται το αδιάπτωτο ενδιαφέρον του για την τύχη των αρχαιογνωστικών μαθημάτων στη Μέση Παιδεία. Ας σημειωθεί ότι ένα αρκετά σημαντικό μέρος των άρθρων του αφορά τη Μέση Παιδεία. Έτσι, ανάμεσα σε άλλα, πραγματεύεται θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής (προγράμματα μαθημάτων, διδακτικά βιβλία στη Μέση κ.ά.), ζητήματα διδακτικής της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού, διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση, διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο, θέματα μεταφραστικά (θεωρία και πράξη), θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης, θέματα αρχαιογνωστικά γενικά, κ.ά. Ακόμα, οι περισσότερες επιφυλλίδες και τα περισσότερα άρθρα που δημοσίευσε στην εφημερίδα *Το Βήμα* αναφέρονται σε θέματα φιλολογικά, εκπαιδευτικά και θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής.

Επιπλέον, το βιβλίο του (με τον Ν. Ι. Παρίση), *Η αρχαία γραμματεία στο Γυμνάσιο: Θέματα και προβλήματα διδακτικής πράξης*, Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη, Αθήνα 1981, έρχεται να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό στη

διδασκαλία των Αρχαίων από μετάφραση στο Γυμνάσιο. Ο ίδιος είχε την πεποίθηση ότι στο Γυμνάσιο τα Αρχαία έπρεπε να διδάσκονται από μετάφραση. Το άλλο βιβλίο του *Αρχαία ελληνική γραμματολογία, Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση 3*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2005, στο οποίο πραγματεύεται την ιστορία των ελληνικών γραμμάτων από την ομηρική εποχή ως την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, αποτελεί έργο αναφοράς για τον εκπαιδευτικό της Μέσης και πολύτιμο συμπαραστάτη του.

Μεγάλη προσφορά προς τους φοιτητές, τους φιλόλογους και το ευρύτερο κοινό αποτελεί το μεταφραστικό έργο του μέσα στο οποίο συγκαταλέγονται τρία σημαντικά φιλολογικά συγγράμματα: K. J. Dover, *Η κωμωδία του Αριστοφάνη*, MIET, Αθήνα 1978· Wolfgang Schadewaldt, *Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου*, τ. Α': *Το ομηρικό ζήτημα*, MIET, Αθήνα 1980· τ. Β': *Ομηρικές σκηνές*, ό. π. 1982· J. de Romilly, *Οι μεγάλοι σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994. Ας αναφέρουμε και τις μεταφράσεις του, στην αττική διάλεκτο, ορισμένων περιπετειών του Αστεριζ (για παράδειγμα *Αστερίκιος και Κλεοπάτρα*, Μαμούθκομιζ, Αθήνα 1998). Στην προσφορά του έχουν θέση και τα *Κείμενα* που δημοσίευσε στην εφημερίδα *Το Βήμα*, δηλαδή επιλεγμένα χωρία από Αρχαίους Έλληνες, Βυζαντινούς, Λατίνους κ.ά. συγγραφείς σε μετάφραση, με μικρή εισαγωγή και σχόλια. Ας μην παραλείψουμε και τη συμμετοχή του με κείμενα σε ταινίες-ντοκιμαντέρ της Μαίρης Χατζημιχάλη-Παπαλιού με αρχαιοελληνικά θέματα (*Μακεδονία: 4000 χρόνια ελληνικού πολιτισμού, Έτος Περικλέους, Αρχέγονος Ελλάς Ήπειρος* κ.ά.).

Τελευταία άφησα τη γενναία προσπάθεια του Φάνη Κακριδή να επιφέρει ριζική αλλαγή στο Αναλυτικό Πρόγραμμα και τον τρόπο διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών στο Λύκειο, προτείνοντας έναν άλλον τρόπο που απέβλεπε στο να προσεγγίσουν ουσιαστικά οι μαθητές την ελληνική παιδεία (πολιτισμό), χωρίς να αδικείται γι' αυτό και η γλωσσική διδασκαλία. Για τον σκοπό αυτόν, αν και συνταξιούχος τότε (1984), εργάστηκε εθελοντικά για δυόμισι χρόνια, χρόνια σκληρής δουλειάς, αλλά και ενθουσιασμού τόσο από τον ίδιο όσο και από την άξια ομάδα των συνεργατών του. Όμως λίγο πριν την ολοκλήρωσή της, η πρωτόπορα αυτή προσπάθεια ματαιώθηκε. Στο βιβλίο του *Αρχαίος ελληνικός λόγος: Ιστορία ενός πειραματικού βιβλίου*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα, Αθήνα 2017, καταγράφει την ιστορία του ματαιωμένου αυτού έργου. Θα έρθει άραγε κάποια στιγμή, όπως ο ίδιος εύχεται, που κάποιοι άλλοι, με ευνοϊκότερες συνθήκες, θα αξιοποιήσουν το υλικό αυτό για

μια ουσιαστική, επιτέλους, διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών; Ας το ευχηθούμε.

* * *

Ο Φάνης Κακριδής υπήρξε, σε όλη τη ζωή του, ενεργός πολίτης, που ανταποκρίθηκε στις προκλήσεις των καιρών. Από τους πρωτεργάτες της νεοσύστατης (1964) τότε Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, προσέφερε πολύ περισσότερα από όσα απαιτούσαν οι τυπικές υποχρεώσεις του. Εργάστηκε σκληρά, με ενθουσιασμό και αυταπάρανηση, για να μπορέσει να λειτουργήσει η Σχολή, γιατί οι ανάγκες ήταν πολλές και τα μέσα λιγοστά. Δεν δίσταζε, όπως και οι άλλοι λίγοι πρωτεργάτες, να προσφέρει οργανωτικό, διοικητικό, οικονομικό, ακόμα και χειρωνακτικό έργο. Πώς αλλιώς θα γινόταν σε μια Σχολή με ελάχιστο προσωπικό, χωρίς οικονομική και διοικητική υπηρεσία και χωρίς βιβλιοθήκη; Και πρέπει να ειπωθεί. Η άρτια βιβλιοθήκη του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας και Αρχαίας Ιστορίας, που δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από τις ανάλογες βιβλιοθήκες ξένων Πανεπιστημίων, είναι κατεξοχήν δημιούργημα δικό του. Ακόμα και σήμερα μπορεί κανείς να δει στη βιβλιοθήκη τις δικές του χειρόγραφες καρτέλες (επιγραφές).

Σε “χρόνια σκοτεινά”, όταν ήταν “σχεδόν έγκλημα να μιλάς ακόμα και για δέντρα”, στα χρόνια της δικτατορίας, ο Φάνης Κακριδής δεν έμεινε σιωπηλός. Αν και ο Υπουργός Παιδείας τον είχε τιμωρήσει με εξάμηνη διαθεσιμότητα (10.11.1969), χωρίς να τού ανακοινώσει ποτέ τον λόγο της τιμωρίας αυτής, δεν δίστασε με προσφυγή του (13.2.1971) στο Συμβούλιο της Επικρατείας να ζητήσει να ακυρωθεί ο διορισμός της Συγκλήτου του ανεξάρτητου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αφού σύμφωνα με το Σύνταγμα, τα Πανεπιστήμια αυτοδιοικούνται και είναι παράνομο ο Υπουργός να διορίζει αυθαίρετα τις Αρχές τους. Επίσης στις 15.12.1971 δημοσίευσε επιστολή στην εφημερίδα *Το Βήμα* στην οποία ζητούσε να απελευθερωθούν αμέσως οι πολιτικοί κρατούμενοι. Ο υπουργός τον παρέπεμψε στο Πειθαρχικό Συμβούλιο και συγχρόνως τον τιμώρησε με εξάμηνη διαθεσιμότητα (24.12.1971). Το Πειθαρχικό Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων τού επέβαλε ένα χρόνο προσωρινή απόλυση (14.1.1972). Στις 14.2.1972 προσέφυγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας ζητώντας να ακυρωθεί η ποινή του, επειδή η σύνθεση του Πειθαρχικού Συμβουλίου, με τη διορισμένη Σύγκλητο, ήταν παράνομη. Αξίζει να σημειωθεί πως στην πειθαρχική δίκη του, έναν και παραπάνω χρόνο πριν

από την κατάληψη της Νομικής και του Πολυτεχνείου, εκδηλώθηκε μια από τις πρώτες μαζικές διαμαρτυρίες εναντίον της Χούντας. Φοιτητές και άλλοι δημοκράτες από το Πανεπιστήμιο και την πόλη κατέκλυσαν το κτήριο, φώναζαν συνθήματα της λευτεριάς, κατά της Χούντας, και προπηλάκισαν τους “δικαστές” που δεν ήξεραν από πού να φύγουν. Με τις πράξεις του αυτές, και όχι με λόγια, στάθηκε, για τους φοιτητές του και γενικότερα, πρότυπο δημοκρατικού ήθους. Προφανώς για την ιδιότητά του αυτή ορίστηκε μέλος του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου, που έργο του ήταν να κρίνει και να τιμωρήσει όσους Καθηγητές είχαν συνεργαστεί με τη δικτατορία.

Ασυμβίβαστος, αμετακίνητος στις αρχές, στα πιστεύω και τα οράματά του για μια καλύτερη παιδεία και κοινωνία, δεν υπέκυψε ποτέ στις σειρήνες της εξουσίας. Μετά τις εκλογές του 1981 ανέλαβε διάφορες θέσεις — για σύντομο χρονικό διάστημα υπήρξε συνεργάτης του ΔΙΚΑΤΣΑ, μέλος του Συμβουλίου της Υπηρεσίας Ερεύνης και Τεχνολογίας (1982), Πρόεδρος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (1981-82) και Πρόεδρος της Καλλιτεχνικής Επιτροπής του Εθνικού Θεάτρου (1982-83) — τις οποίες όμως σύντομα άφησε. Ως Αντιπρόεδρος του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (ΚΕΜΕ) του Υπουργείου Παιδείας και προεδρεύοντας στο Τμήμα Μέσης Εκπαίδευσης σύντομα διαπίστωσε, όπως μαρτυρεί ο ίδιος, πως οι αποφάσεις, που αφορούσαν τη δομή της εκπαίδευσης, τα αναλυτικά προγράμματα και τα διδακτικά συγγράμματα, παίρνονταν στο Υπουργείο Παιδείας από τους Υπουργούς και τους Συμβούλους τους, με αμιγώς πολιτικά και συγκυριακά κριτήρια, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες και οι προοπτικές της παιδείας. “Αικατερίνη”, μου έλεγε, “μάθαινα από τις εφημερίδες τι αποφάσεις είχα πάρει”! Άει ταυτά... Έτσι υπέβαλε την παραίτησή του (1984), που έγινε αποδεκτή. Η παραίτηση όμως από τις θέσεις και τα αξιώματα δεν σήμανε και παραίτηση από τον αγώνα για μια καλύτερη επιστήμη, για μια καλύτερη παιδεία, για μια καλύτερη κοινωνία. Ο Φάνης Κακριδής έμεινε στις επάλξεις ως το τέλος, και έφυγε όρθιος.

Γαϊαν ἔχοις ἔλαφράν, ἀγαπημένε μας δάσκαλε.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ksynodin@cc.uoi.gr